XXIX Научна конференција
Меѓународен семинар за македонски јазик,
литература и култура, Скопје, 2003, pp. 447-455.

Звонко НИКОДИНОВСКИ
Ирина БАБАМОВА

АФОРИЗМОТ КАКО ГОВОРНА ЕДИНИЦА ВО ФРАНЦУСКИОТ И ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК
- Поим и дефиниција -

La vie est brève, l'art est long, l'occasion fugitive, l'expérience trompeuse.

Хипократ

Проучувањето на афоризмот како говорна единица во францускиот и во македонскиот јазик,што овде го имаме за предмет, претставува дел од поширокиот истражувачки проект насловен како ***Паремиски единици во францускиот и во македонскиот јазик***.

Предмет на проучување ќе претставува разгледувањето од лингвистички аспект на говорната единица афоризам, земајќи ги предвид најпрвин определбата и дефиницијата на поимот, а потоа и синтаксичките и семантичките особености на оваа говорна единица. Кога велиме говорна единица мислиме пред сè на говорен акт сфатен како смисловна и интонациска целина во форма на реченична низа.[1]

Цел на проучувањето е да пружи колку што е можно поисцрпен опис на афоризмот како говорна единица во обата јазика и преку нивното сопоставување да им ги согледа

[1] Види: Никодиновски, Звонко: „Метаговорните глаголи во францускиот јазик I", во *Годишен зборник на Филолошкиот факултет* – Скопје: 1985-1986 (кн. 11-12), стр.305.

меѓусебните сличности и разлики, и да даде придонес во до сега недоволно разработеното споредбено проучување на оваа област во македонскиот и во францускиот јазик.

1. Поимот *афоризам*

1.1 Етимологија на поимот

Погледнато од етимолошки аспект, зборот **афоризам**, како што е наведено во *Dictionnaire de la langue française* (1963) на Е. Литре, потекнува од грчкиот збор ἀφσρίςμος и значи ' нешто што служи за одделување и за определување'[2], односно значи 'дефиниција' според Ларусовиот *Dictionnaire étymologique et historique du français* (1993). За поимот **афоризам** во *Dictionnaire encyclopédique Quillet* (1958) е наведено дека е „својствено на јазикот на дијалектиката; се применува за формулации кои ги резимираат поставките на една наука или доктрина [3]."

1.2. Појава и употреба на поимот

Употребата на поимот **афоризам** има свој развоен пат чиј почеток се наоѓа уште во античко време.

Во ***свешски рамки***, неговата појава се врзува за збирката мисли на Хипократ со медицински карактер, објавени под наслов *Афоризми* (V в. п.н.е.). Оттука, негов прв домен на употреба е доменот на медицината, каде што се користел за да означи медицински совети и правила формулирани во кратки и концизни мисли.

Во ***француски/евройски рамки***, формата во која се искажани Хипократовите афоризми, а која е пред сè куса, со збиена содржина и слична на изрека, ја прифаќаат како форма на изразување и многу мислители и филозофи што доаѓаат по Хипократ[4]. Со самото тоа и употребата на поимот **афоризам**,

---

[2] „...de ἀφ pour ἀπό, marquant séparation, et ορίςω, borner: mot á mot, ce qui sépare du reste et détermine." LITRE, Emil. *Dictionnaire de la langue française*. – Paris: 1963, стр. 472.

[3] „propre au langage de la dialectique; il s'applique aux formules qui résument les préceptes d'une science ou d'une doctrine."

кој според Федоренко и Сокољскаја во XIII век сè уште се употребувал во медицинска смисла[5], не е веќе ограничена само на доменот на медицината туку се проширува и на политичкиот, филозофскиот и правниот домен, а оттаму и во севкупните општествени сфери. Поимот **афоризам** почнува да се употребува за жанровско класифицирање на творбите кои се слични по форма на Хипократовите афоризми и во кои се вбројуваат максимите, сентенциите, крилатиците и сл. Во Франција, афористичкиот начин на пишување го прифаќаат, покрај Монтењ, и моралистите Паскал, Лабриер, Вовенарг и, секако, Ларошфуко, како особено значаен претставник кој грижливо го негува ваквиот изразен стил во XVII в. во своите *Максими.*

Во ***македонски рамки,*** појавата на поимот афоризам се врзува за преродбенскиот XIX век и за учителот Јордан Хаџи-Константинов Џинот, односно за неговите две збирки " морални афоризми"[6]. Паралелно со поимот **афоризам**, за квалификување на овие творби на Џинот, што по содржина, а во извесна мерка и по форма, се разликуваат од денешните афоризми, се користи и терминот **мудрословие**[7].

Поимот афоризам и неговиот референт, кусата мудра мисла со збиена содржина, во македонскиот јазик послужиле како основа за изведување на придавката *афористичен, -чна, -чно,* и на придавката *афористички* со која се квалификува стилот на кој се напишани творби од типот на изреките,

---

[4] Меѓу нив се вбројува римскиот историчар Тацит, познат и како „Хипократ во политиката", како и преведувачите на неговото дело кои преводите ги надополнувале со свои афоризми. Во Германија пак, афористичкиот облик на искажување посебно го развивале Гете, Хајне, Шопенхауер, Ниче.

[5] „В XIII в. Данте употреблял слово "афоризм" исключительно в медицинском смысле".Федоренко Н.Т., Сокольская Л. И. *Афористика.* – Москва: *Наука*, 1990, стр. 13.

[6] Поленаковиќ, Харалампие. *Во екот на народното будење* . – Скопје: *Мисла*, 1973, стр.82 - 94.

[7] Тушевски, Ванчо. „Мудрословијата (афоризмите) на Јордан Хаџи-Константинов Џинот" во *Велес.* – Велес : *Друштво за наука и уметност Велес*, 1997, бр.1, стр.21-39.

поговорките, максимите и сл. Интересно е, меѓутоа, да се спомне дека од поимот **афоризам** не е изведен зборот *афорисūū* или *афорисūичар* (*рус.* афорист), или барем во **РМЈ** таков не е регистриран, со кој би се означило лицето кое се занимава со составување афоризми. За означување на таквото лице во современиот македонски јазик се употребуваат зборовите *хуморисūū* и *саūиричар*[8].

1.3. Значења на поимот

Врз основа на ова, ако погледнеме од современ аспект, за поимот **афоризам**, можеме да утрдиме негова употреба со две значења.

Во однос на **првото значење** на поимот **афоризам**, францускиот и македонскиот јазик бележат извесна симетрија зашто и во обата јазика тој поим може да се употреби за да се означи мудра, поучна изрека искажана во куса форма.

Во однос на **второто значење** на поимот **афоризам**, македонскиот и францускиот јазик бележат извесна дисиметрија зашто во македонскиот јазик тој може да се употреби за да се означи размисла искажана во куса форма и во која со одредена доза на хумор е даден коментар за една појава од стварноста. Францускиот јазик, пак, не развил вакво значење за поимот **афоризам**, па место него се употребуваат поимите „*mot d'esprit*" или "*bon mot*" кои се, всушност, еквиваленти на македонскиот збор *афоризам* кога тој е употребен во второто значење.

2. Дефинирање на афоризмот

Афоризмот како начин на изразување се вбројува во една особено бројна[9] група облици што во книжевната наука се познати како *куси облици* („*formes brèves*", „*petit genre*", „*малая*

[8] Во Р. Македонија со пишување афоризми се занимаваат: Васил Толевски, Стојан Киселиновски, Александар Кујунџиски, Иван Карадак, Бошко Перински, Ефтим Гашев, Ванчо Полазаревски, Благоја Стаматовски, Живко Павлов, Бошко Смаќоски, Ненад Џамбазов и др.

ӣроза"[10]), од кои почесто се среќаваат *айофшеѓмаша, ейиѓрамош, максимаша, ūоговоркаша, вицош* и сл. Помеѓу формата и содржината на еден и друг кус облик, честопати постојат минимални разликувачки белези кои го отежнуваат нивното јасно издвојување и ги прават доста сложени за поединечно дефинирање. Таа нивна сличност неминовно доведува до поголемо или помало преклопување на нивните дефиниции или пак до дефинирање на еден облик со помош на друг. Меѓу повеќето зборови кои во една или во друга прилика се употребуваат со цел да се укаже на афоризам А. Монтандон го наведува и називот **максима**.[11]

Во лексикографските изданија афоризмот честопати се дефинира со помош на максимата, како на пр. во речникот *Larousse universel* (1948), каде што тој се објаснува како: „Максима искажана со малку зборови"[12], или преку сентенцијата, како во *Dictionnaire de la langue française* (1963) на Емил Литре, каде што афоризмот се објаснува како: „Сентенција што содржи големо значење во малку зборови"[13], слично како и во

---

[9] Ален Монтадон во својата книга *Les formes brèves* тука ги вбројува: "...l'adage, l'anecdote, l'aperçu, l'aphorisme, l'apophtègme, l'axiome, l'énigme, l'emblème, l'épigramme, l'épigraphe, l'esquisse, l'essai, l'exergue, l'histoire drôle, l'impromptu, la thèse, l'improvisation, l'instantané, l'oracle, la bribe, la charade, la citation, la dédicace, la définition, la devinette, la devise, la *gnômè*, la maxime, la pensée, la parabole. la préface, la proposition, la réflexion, la remarque, la sentence, la similitude, le théorème, la xénie, le "mot", le cas, le *concetto*, le conseil, les criailleries, le dicton, le fragment, le madrigal, le monodistique, le mot d'esprit, le portrait, le précepte, le proverbe, le slogan, le trait, la pointe, le *Witz*, et ajoutons un *et caetera...*" , MONTANDON, Alain. *Les formes brèves*. – Paris: *Hachette*, 1992, стр. 5.

[10] Федоренко Н.Т., Сокольская Л. *Op. cit.* стр. 107.

[11] "... pour le seul aphorisme nous trouvons une quantité de dénominations marginales telles que remarques, notes, trouvailles, éclairs, humeurs, recherches, examens, miscellanées, impromptus, règles, boutades, brocards dorés, observations météorologiques sur l'homme, persécution de lecteur, copeaux, éclats, fragments, enfants trouvés, limes, maximes (подвлеченото е наше), réflexions, lignes laconiques, pollens, idées, expressions, intermèdes, phrases et antiphrases, points de vue, perspectives, pensées détachées, images, tableaux, situations, dessins, métaphores, vérités, signes, emblèmes, etc." MONTANDON, Alain. *Op.cit.*, стр. 5.

[12] *„Maxime énoncée en peu de mots."*

[13] *„Sentence renfermant un grand sens en peu de mots."*

Dictionnaire encyclopedique Quillet, каде што афоризмот се толкува како: „Правило, општо согледување искажано со малку зборови во форма на сентенција."[14] Во *Мала енциклопедија ПРОСВЕТА* се наведува дека афоризмот е „... кратка форма во проза и стих со која се искажува некаква животна вистина: врз основа на таа вистина формулирана е мисла што лесно се памти и што се употребува во одредени прилики."[15], што пак по елементот „во стих" неминовно потсетува на епиграмот како кус облик напишан во римуван стих.

Заедничко за овие лексикографски дефиниции на поимот афоризам е што тие, главно, го определуваат како исказ **составен од мал број зборови, но со згуснато и богато значење,** и што сите му соодветствуваат на првото значење на поимот **афоризам** што го наведовме погоре, во т.1.3. Тоа значи дека, кога е во прашање македонскиот јазик, овие дефиниции нецелосно го дефинираат поимот и можат да се применуваат главно за да го отсликаат она што се нарекувало **афоризам**, на пр., во периодот на преродбата, но не и она што денес се нарекува **афоризам** во македонскиот јазик. Од нив отсуствува еден негов битен и неодминлив елемент, а тоа е хуморот што веднаш може да се забележи при нивна споредба. Афоризмите на Џинот, на пр., се одликуваат со критичка оценка на човекот, а ја имаат за мотив огорченоста од деформираните морални вредности во општеството. Еве неколку негови примери: *Човек се горди, завиди, и ненавиди, лукавнуе и убива, тело и душа, телото с орудие нож или пушка или секира, а душата с блуд и погани мисли и помрачение умно. / Човек все мери с мерило, а себе неке да се измери. / Човек може да е човек само он ако иска.*[16]

Денешните афоризми имаат слична функција, но многу повнимателно вообличување на мислата заради постигнување

---

[14] *„Règle, observation générale énoncée en peu de mots sous forme de sentence."*

[15] „...кратак облик у прози и стиху којим се исказује нека животна истина: на подлози те истине формулисана је и мисао која се лако памти и употребљава у одређеним приликама"

[16] Примерите се преземени од Поленаковиќ, Харалампие. *Op.cit.*, стр.87. и 90.

духовит ефект. Еве неколку примери: *Нашиӣе луѓе многу се расеани. По свеӣоӣ.* (И.К.) / *Оӣкако рекоа "Држӣе го крадецоӣ", во секој колекӣив држиме ӣо некој крадец.* (И.К.)

За да можеме да дадеме поцелосна дефиниција на афоризмот како говорна единица во македонскиот јазик денес, потребно е да ги утврдиме и **критериумите** по кои ќе го дефинираме. Нив ги утврдуваме врз основа на анализата на еден корпус од околу осумстотини афоризми[17] (само од македонски автори). Иако ги набројуваме под реден број, сметаме дека секој од нив е еднаков по важност при дефинирањето.

Како прв критериум би ја издвоиле ***формаӣа*** на **афоризмот**. Општо прифатено е дека афоризмите по форма се куси. Најчесто се вообличени во една реченица (на пр. *Оӣкако добро се заӣознавме се ӣравиме дека не се ӣознаваме.* (И.К.)), но се среќаваат и афоризми што се составени од две реченици (*Тој е човек од збор. Дела не чекајӣе* (И.К. стр.21) Најчесто, бројот од две реченици не се надминува, а вкупниот број употребени зборови, во просек, не ја надминува бројката од 10 –15 зборови.

Како втор критериум би го навеле ***сӣилоӣ*** на **афоризмот**. Овој критериум е во тесна врска со првиот критериум и во голема мерка е условен од него. Него би го квалификувале како **лапидарен** (концизен) (на пр. *Лазејќи – ӣолеӣаа*).

За трет критериум ја определуваме ***функцијаӣа*** на афоризмот. Со оглед на фактот дека единствена граѓа за пишување афоризми се опсервациите на составувачот на афоризми за секојдневието, не изненадува тоа што нивна главна функција е да извршат **критика** на изместените норми во општественото однесување на човекот навлегувајќи во сржта на вистината што ја откриваат.

Четвртиот критериум е ***ӣрисусӣвоӣо на хумороӣ*** (***духовиӣосӣа***) што се постигнува, главно, со помош на игра на зборовите и асоцијациите што таа ги буди, при што особено се користи можноста за:

---

[17] Корпусот од собрани афоризми е внесен во база на податоци.

- полисемиска употреба на зборовите (на пр. *За ӣрчење нӣ нема рамни.*
Не нѐ бива за козење (И.К.) – во игра е полисемиската употреба на зборовите *ӣрчење* и *козење*);
- хомонимна употреба на зборовите (на пр. *Не можеш да сӣроведуваш*
меӣоди ако не ӣо знаеш -Кирил (И.К.) – во игра е хомонимната употреба на именката *меӣод*, употребена во множина и личното име *Меӣоди*);
- паронимиска употреба на зборовите (на пр. *Динароӣ веќе одамна е сӣанаӣ – коверӣибилен* (И.К.) – во игра е сличноста по звучност на зборовите *конверӣибилен* и *коверӣибилен* кој пак е изведен од зборот *коверӣ* со цел да се направи алузија на плаќањето некому со пари во плик заради извршување на некаква работа.);
- употреба на зборови со фигуративно значење (на пр. *На земјаӣа има ӣовеќе саӣелиӣи оӣколку во вселенаӣа* (И.К.) – зборот ***саӣелиӣ*** е употребен фигуративно за да означи човек кој "се врти" околу некоја важна личност) и сл.

Врз основа на овие критериуми можеме да понудиме една можна дефиниција за афоризмот како говорна единица:

Афоризмот претставува говорна единица во која низ куса форма и на концизен начин се изразува критички и хумористичен однос кон стварноста.

Всушност, во една единствена реченица со психолошка длабина, згусната смисла и прецизност предадени во складна форма, се криjат мноштво слоеви што на метафоричен начин се отвораат кон многузначност и будат асоцијации кои ги поттикнуваат имагинацијата и мислата.

Користена литература

Федоренко Н.Т., Сокольская Л. И. *Афористика.* – Москва: *Наука*, 1990.

Litré, Emil. *Dictionnaire de la langue française.* – Paris: 1963.

Montandon, Alain. *Les formes brèves.* – Paris: *Hachette*, 1992

Никодиновски, Звонко: „Метаговорните глаголи во францускиот јазик I", во *Годишен зборник на Филолошкиот факултет* – Скопје: 1985-1986 (кн. 11-12).

Поленаковиќ, Харалампие. *Во екот на народното будење* . – Скопје: *Мисла*, 1973.

Тушевски, Ванчо. „Мудрословијата (афоризмите) на Јордан Хаџи-Константинов Џинот" во *Велес.* – Велес : *Друштво за наука и уметност Велес*, 1997, бр.1.

Карадак, Иван. *Од врвот на јазикот: афоризми.* – Скопје: *Студентски збор*, 1987.